

JOANNA MACHUT-KOWALCZYK¹
(ŁÓDŹ)

Przysięga w śledztwie allewiacyjnym w Królestwie Polskim w świetle akt powiatowych wieluńskich, zamojskich i łukowskich do 1866 r.

1. Wprowadzenie; 2. Czynności poprzedzające odebranie przysięgi; 2.1. Spisanie zeznań stron i świadków; 2.2. Wniosek o odebranie przysięgi; 3. Procedura odbierania przysięgi; 3.1. Organ uprawniony; 3.2. Podmiot składający przysięgę; 3.3. Rota; 3.4. Elementy charakterystyczne dla wyznania; 3.5. Zwrócenie akt przez sąd; 4. Konsekwencje niezłożenia przysięgi; 5. Krzywoprzysięstwo; 6. Podsumowanie.

1

Przysięga składana w toku sądowego postępowania dowodowego² była od dawna przedmiotem zainteresowania badaczy³. Literatura i prasa poświęcają jej rów-

¹ Do 2013 r. stypendystka w ramach projektu „Kształcenie kadr dla potrzeb rynku flexicurity i gospodarki opartej na wiedzy – oferta kierunków nauk humanistyczno-społecznych UE”, współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

² Przysięga sądowa ma charakter assertoryjny i potwierdza fakty przywoływane w zeznaniu, G. Maroń, *Instytucja przysięgi prezydenta w polskim porządku prawnym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 2, s. 159, <http://www.marszalek.com.pl/przegladprawakonstytucyjnego/ppk10/09.pdf> [dostęp: 27.07.2017]. Inny charakter – promisoryjny, miała przysięga urzędników składana na wierność królowi. Składana była nie tylko Bogu, ale przede wszystkim władcy. W Archiwum Państwowym w Lublinie, w zespole „Komisja Województwa Lubelskiego”, znajdujemy zebrane przysięgi urzędników na wierność carowi, jak również ich ponowienia po powstaniach narodowych. Oto protokół odebranej przysięgi z 4 kwietnia 1831 r.: „Niżey podpisani Urzędnicy i Oficjaliści Administracyjnych Władz, ponawiamy przysięgę na Wierność Nayaśnieyszemu Mikołajowi Cesarzowi Wszech Rossyi i Królowi polskiemu w Miesiącu Styczniu [1]826. roku wykonaną, iako wierni, przychylni i posłuszni będziemy”. Archiwum Państwowe w Lublinie, „Komisja Województwa Lubelskiego” (zespół nr 35/115), sygn. 15, *Przysięgi wykonywanie*, k. 10. Parę kart dalej odnajdujemy przesłaną przez władzę rotę ponowienia przysięgi. Zaczynała się od słów: „Ja N. N. przyrzekam, ślubuję i przysięgam Bogu Wszchemogącemu w Trójcy Świętęy iedynemu, jak Nayaśnieyszemu Panu Mikołajowi 1^{mu} Cesarzowi Wszech Rossyi Królowi Polskiemu Panu naszemu Miłościwemu i Jego Następcy Jego Cesarskiej mości Alexandrowi Mikołajowiczowi wiernym będąc przez całe życie”. *Ibidem*, k. 27 (1831 r.).

³ Zob. np.: W. Semkowicz, *Przysięga na słońce. Studium porównawcze prawno-etnologiczne. Księga Pamiątkowa B. Orzechowicza*, t. I, Kraków 1916; S. Borowski, *Przysięga dowodowa w pro-*

niez obecnie dużo uwagi⁴. W Królestwie Polskim przysięga także była ważnym elementem postępowania sądowego, potwierdzającym rzetelność zeznań świadków⁵. W studium przedstawiona zostanie kwestia przysięgi, która była elementem prowadzonego w sprawach o allewiacje postępowania (śledztwa) administracyjnego.

Allewiacja była specjalnego rodzaju ulgą w podatkach. Przysługiwała właścicielowi, włościaninowi lub rolnikowi mieszkającemu w mieście, który wykazał utratę co najmniej 2/3 rocznego dochodu. Utrata zbiorów miała być konsekwencją klęsk takich jak: gradobicie, powódź, pożar⁶ lub wojna⁷. Wysokość⁸ i rodzaj strat mia-

---

cesie polskim późnego średniowiecza, Warszawa 1926; V. Prochazka, *Przysięga w postępowaniu dowodowym narodów słowiańskich do końca XV w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1960, t. XII, z. 1, s. 9–84; S. Szczotka, *Stosowanie przysięgi na słońce w polskim sądownictwie wiejskim XVIII wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1949, t. II, s. 452–458.

⁴ G. Maroń, *Instytucja przysięgi prezydenta...*; *idem*, *Instytucja ślubowania adwokackiego w polskim porządku prawnym*, Ars Legis, http://www.petycja.arslegis.org.pl/doc/Instytucja_slubowania_adwokackiego_w_polskim_porzadku_prawnym.pdf [dostęp: 27.07.2017].

⁵ Np.: art. 262 Kodeksu Postępowania Cywilnego z 1806 r. [dalej: KPC], księga II: *O Trybunałach Cywilnych*, tytuł XII: *O badaniach*, [w:] *Prawo Cywilne obowiązujące w Królestwie Polskiem*, wyd. S. Zawadzki, t. II, Warszawa 1861 [dalej: *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. II], s. 267–268; art. 187, 419 Kodeksu Karzącego z 1817 r. [dalej: KK], *Dziennik Praw Królestwa Polskiego* [dalej: DP] z 1817 r., t. V, s. 102–103, 224–225; art. 248, 251 Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych [dalej: KKGiP], [w:] *Kodex Kar Głównych i Poprawczych*, Warszawa 1847, s. 165–167.

⁶ „W wszelkich podatkach do Skarbu publicznego pobieranych, tudzież zsypane zbożowój i każdych innych jakiegokolwiek gatunku publicznych opłatach i składkach, będzie czyniona allewiacja posiadaczom własności gruntowych i miejskich, tudzież włościanom, którzy podług niżej wyrażonych przepisów udowodnią, iż przez gradobicie, wylew wody lub pożar, całkowitego rocznego dochodu pozbawionemi, lub w dwóch trzecich częściach jego uszkodzonemi zostali”. Postanowienie Królewskie z 17 grudnia 1810 r., „Postanowienie o allewiacjach w podatkach za klęski gradobicia, wylewu wód i pożaru”, nr 1 [dalej: „Postanowienie o allewiacjach”], art. 1, *Zbiór Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Skarbu*, t. II: *Allewiacje*, Warszawa 1866 [dalej: ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*], s. 3–5.

⁷ „Mieszkańcy, którzy z przyczyn terażniejszej wojny w roku 1812 wynikdój, popadli klęskom i ponieśli straty w dochodach, po udowodnieniu takowych będą mieli prawo do allewiacji w podatkach publicznych, w sposobie, podług prawideł w Dekrecie Jego Królewskiej Mości z dnia 17 Grudnia 1810 roku przepisanych”. Postanowienie Rady Ministrów z 28 listopada 1812 r., „Postanowienie pozwalające przyznawać allewiację za straty w dochodach wynikdój z klęski wojny”, nr 7, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 29.

⁸ „Udowodniający przez którykolwiek z powyżej wyrażonych przypadków stratę całkowitego rocznego dochodu, z jednej lub więcej swoich posiadłości, otrzyma allewiacją rocznych podatków, opłat i zsypanki respective przywiązanych do téj własności, którą jeden z powyższych przypadków dotknie. Udowodniający uszkodzenie rocznego dochodu w dwóch trzecich częściach, do allewiacji w połowie tychże podatków, opłat i zsypanki prawo mieć będzie”. „Postanowienie o allewiacjach”, art. 2, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 5. Art. 6 Instrukcji z 1844 r. nie przewidywał już prawa zsypanki. „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Komisją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 23, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 109.

ły wpływ na wymiar ulgi⁹ – prawo regulowało zasady, według których miała być przyznana¹⁰. Podstawową regulacją prawną w tym zakresie, pochodzącą jeszcze z okresu Księstwa Warszawskiego, było Postanowienie Królewskie z 17 grudnia 1810 r.: „Postanowienie o allewiacjach w podatkach za klęski gradobicia, wylewu wód i pożaru”¹¹.

Zagadnienie allewiacji i procedurę rozstrzygnięcia wniosków o jej przyznanie, jak również problemy występujące w praktyce orzeczniczej przedstawił Wojciech Witkowski w swojej pracy poświęconej sądownictwu administracyjnemu w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim¹².

⁹ „Tam, gdzie dziedzice własnym kosztem budynki włościanom stawiać zwykli, zniszczenie przez pożar posiadłości wiejskich, to jest: chałup, stodół i obór, we wsiach nie pojedynczo, lecz ogółem uważanych, będzie poczytane za stratę dochodu respective folwarku, do którego te posiadłości ogółem wzięte, powinności rolne odrabiały, i daje prawo właścicielowi folwarku do allewiacji w proporcji i podług przepisu w artykule 2-im wyrażonego”. „Postanowienie o allewiacjach”, art. 3, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 5. „Właścicielom domów miejskich, jeżeli udowodnią, iż przez pożar domy lub kamienice ich stały się niemieszkalnymi, będzie czyniona zupełna allewiacja w rocznych podatkach, składkach kwaterunkowych miejskich i wszelkich publicznych ciężarach, przez lat dwa, respective do spalonego domu przywiązanych, zreparowany zaś lub z gruntu postawiony przez nich na pogorzelsku dom nowy, przez dwa pierwsze po wybudowaniu lata, od tych samych opłat i ciężarów wolny będzie”. „Postanowienie o allewiacjach”, art. 4, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 5–7. Podobną regulację znajdujemy w art. 9 „Instrukcji do spraw allewiacyjnych przez Kommissją Rządową Przychodów i Skarbu wydanej w roku 1844”, nr 23, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 111.

¹⁰ Np.: Postanowienie Królewskie z 17 grudnia 1810 r.; Postanowienie Rady Ministrów z 28 listopada 1812 r.; „Postanowienie tworzące Delegacje Administracyjne, do ostatecznego rozstrzygnięcia sporów wynikających z żądania allewiacji” z 20 lutego 1816 r.; „Rozporządzenie w przedmiocie przyznawania allewiacji za klęskę wojny” z 1 lutego 1832 r.; „Objaśnienie w jakiej formie odbieraną jest przysięga allewiacyjna od starozakonnych” Komisji Rządowej Sprawiedliwości z 14/26 października 1842 r.; „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Kommissją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”; „Objaśnienie w przedmiocie odbierania przez Sądy przysięgi allewiacyjnej” z 23 kwietnia/5 maja 1845 r.

¹¹ Jak podaje W. Witkowski, dekret z 17 grudnia 1810 r. został ogłoszony 26 stycznia 1811 r. Na jego podstawie można było dochodzić ulgi w podatkach również za szkody wynikłe w latach 1807–1810 w departamentach popruskich i pogalicyskich, ale tylko w wypadku gdy wniesiono prośby o allewiację przed wejściem w życie dekretu, zob. W. Witkowski, *Sądownictwo administracyjne w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim 1807–1867*, Warszawa 1984, s. 155–156.

¹² W. Witkowski ustalił, że spraw allewiacyjnych w samym województwie (guberni lubelskiej) było od kilku do kilkudziesięciu rocznie, zob. *idem*, *Komisja Wojewódzka Lubelska i Rząd Gubernialny Lubelski jako sąd administracyjny I instancji w Królestwie Polskim (1815–1867)*, „Rocznik Lubelski” 1980, t. 22, s. 112–113; *idem*, *Sądownictwo administracyjne w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim...*, s. 113–115, 155–165.

Do rozstrzygnięcia spraw o allewiację właściwa była Rada Prefekturalna¹³ (od 1816 r. – Komisja Wojewódzka¹⁴, a od 1837 r. – Rząd Gubernialny¹⁵). Organy te poza zadaniami ściśle administracyjnymi, pełniły funkcje sądów administracyjnych I instancji¹⁶. Śledztwo allewicyjne – w tym przesłuchiwanie wnioskodawców i świadków – należało do uprawnień organów administracyjnych pośrednich drugiego stopnia: podprefektów, od 1816 r. – komisarzy delegowanych do obwodu (od 1842 r. – naczelników powiatów)¹⁷. Jeżeli szkoda wynikła z powodu powodzi albo gradobicia, wówczas śledztwo składało się z dwóch działań: przedwstępnego

¹³ § 26, punkt A, „Organizacja Rad Prefekturalnych, jako Sądów administracyjnych I-ej instancji” z 7 lutego 1809 r., *Zbiór Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego. Wydział Sprawiedliwości*, cz. II, C: *Organizacja Sądownictwa Administracyjnego*, t. XIV, Warszawa 1868 [dalej: ZPAKP, WS, OSA], s. 97.

¹⁴ Rozpoznawanie spraw allewicyjnych oddano Wydziałom Skarbowym przy Komisjach Wojewódzkich (art. 10 Organizacji Władz Administracyjnych z 3 lutego 1816 r., ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 31; DP z 1816 r., t. II, s. 37). Art. 1 Postanowienia Królewskiego z 30 marca/11 kwietnia 1817 r. stanowił w pierwszych swoim zdaniu: „Komisysse Wojewódzkie uchwałą Namiestnika Naszego z d. 3 Lutego roku zeszłego (t.j. 1816), wedle Ustawy Konstytucyjnej urządzone, trudnić się będą (oprócz służących im teraz atrybucyj), sprawowaniem sądownictwa w przedmiotach sporu administracyjnego, które dawniej, podług Konstytucyi Księstwa Warszawskiego, do atrybucyi Rad Prefekturalnych należało”. Art. 1 Postanowienia Królewskiego z 30 marca/11 kwietnia 1817 r., [w:] *Prawo Cywilne obowiązujące w Królestwie Polskiem*, wyd. S. Zawadzki, t. III, Warszawa 1863 [dalej: *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. III], s. 527; „Przeniesienie na Kommissysse Wojewódzkie atrybucyj Sądownictwa administracyjnego, dawniej Radom Prefekturalnym służących” z 30 marca/11 kwietnia, ZPAKP, WS, OSA, s. 151–153.

¹⁵ W 1837 r. województwa zostały przemianowane na gubernie. Postanowienie Królewskie z 23 lutego/7 marca 1837 r., „Postanowienie, zmieniające nazwanie dotychczasowych Woiewództw, na Gubernie, Prezesów Komissysy Woiewódzkich, na Gubernatorów Cywilnych, a Kommissysy Woiewódzkich, na Rządy Gubernialne”, DP z 1837 r., t. 20, s. 415.

¹⁶ Art. 25. Postanowienia Królewskiego „Organizacja Władz Administracyjnych” stanowił, że Rady Prefekturalne rozpoznają spory administracyjne. Wśród nich art. 26 wymieniał m.in. w punkcie A spory o allewiację: „Prośby prywatnych osób, o allewiacje w podatkach i innych ciężarach publicznych, z przyczyny nadzwyczajnego przypadku, któryby się stał po nastąpionym rozkładzie”. *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. III, s. 510. Więcej na ten temat: K.A. Hofman, *O stanie sądownictwa administracyjnego w naszym kraiu*, „Themis Polska” 1830, nr 7, s. 287, 293; H. Izdebski, *Sądownictwo administracyjne w Księstwie Warszawskim i w Królestwie Polskim do 1867 r.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1974, t. XXVI, z. 2, s. 122–123, 133–135; W. Witkowski, *Komisja Wojewódzka Lubelska i Rząd Gubernialny Lubelski...*, s. 89–118.

¹⁷ DP z 1842 r., t. 30, s. 283. Por. *Historia państwa i prawa Polski*, t. 3: *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, red. J. Bardach, M. Senkowska-Gluck, Warszawa 1981, s. 356–357; J. Machut-Kowalczyk, *Naczelnik Powiatu jako adresat raportów na podstawie praktyki piotrkowskiej, do 1866 r.*, [w:] *Dzieje biurokracji*, t. VI, red. T. Bykowa, A. Górak, G. Smyk, Lublin 2016, s. 245–246.

(zaraz po klęsce) i ostatecznego (po zakończonych zbiorach)¹⁸. Jeżeli wszczęte zostało postępowanie w II instancji, wówczas organy te miały obowiązek przeprowadzić śledztwo uzupełniające, na wezwanie organu II instancji¹⁹.

Przysięga allewiacyjna była ostatnim elementem formalnym prowadzonego śledztwa (prawo odrębnie regulowało procedurę odbierania tej przysięgi²⁰). Jej główną funkcją było potwierdzenie rzetelności zeznań stron i świadków. W śledztwie allewiacyjnym obok wizji lokalnej po zaistniałej klęsce zeznania stron i świadków były źródłem informacji o doznanych stratach.

Próbie scharakteryzowania procedury odbierania przysięgi od stron i świadków przedstawiamy na podstawie ustawodawstwa i akt praktyki powiatowej. Przebadany materiał dokumentuje jedynie kilkadziesiąt przypadków próśb o allewiację. Na 14 przebadanych zespołów akt obwodowych i powiatowych²¹, jedynie trzy (zachowane Sieradzu i Lublinie) zawierają osobne akta allewiacyjne²².

¹⁸ „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Kommissją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 20, pkt 1–2, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 121.

¹⁹ Wstęp, ZPAKP, WS, OSA, s. 85–86.

²⁰ W przepisie 1 S. Zawadzkiego do tytułu VII KPC znajdujemy adnotację: „Z przedmiotem o badaniu świadków, objętym w art. 34 do 40 K.P.S. ma związek Odbieranie przez Sądy przysięgi od składających zeznania w drodze administracyjnej”. Autor zwraca uwagę na szczególne przepisy „co do przysięgi względem allewiacyi”. KPC, księga I: *O Sądzie Pokoju*, tytuł VII: *O badaniu świadków (art. 34–40)*, [w:] *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. II, s. 180. Wśród szczególnych przepisów warto wskazać m.in.: Uchwałę Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego z 10 listopada 1814 r. (nr 747/650), *ibidem*, s. 180; Instrukcję Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z 15 lutego 1833 r., Archiwum Państwowe w Lublinie: „Naczelnik Powiatu Łukowskiego” (nr zespołu: 125/0), sygn. 1, *Akta generalia Allewiacyi*, k. 24–28; Instrukcję do spraw allewiacyjnych przez Kommissją Rządową Przychodów i Skarbu wydaną w roku 1844, nr 24, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 123–133.

²¹ Archiwum Państwowe w Toruniu: „Naczelnik Powiatu Włocławskiego” (nr zespołu: 322/0); Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL): „Naczelnik Powiatu Krasnostawskiego” (nr zespołu: 124/0), „Naczelnik Powiatu Łukowskiego” (nr zespołu: 125/0), „Naczelnik Powiatu Radzyńskiego” (nr zespołu: 126/0), „Naczelnik Powiatu Zamojskiego” (nr zespołu: 127/0), „Naczelnik Powiatu Lubelskiego” (nr zespołu: 1554/0), „Naczelnik Powiatu Hrubieszowskiego” (nr zespołu: 1558/0); Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ): „Naczelnik Powiatu Łęczyckiego” (nr zespołu: 37/0), „Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego” (nr zespołu: 3/0); Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu: „Naczelnik Powiatu Sieradzkiego” (nr zespołu 732/0), „Naczelnik Powiatu Wieluńskiego” (nr zespołu 717/0); Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim: „Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego” (nr zespołu: 926/0); Archiwum Państwowe w Płocku oddział w Łęczycy: „Naczelnik Powiatu Łęczyckiego” (nr zespołu: 282/0); Archiwum Państwowe w Warszawie: „Naczelnik Powiatu Konińskiego” (nr zespołu: 1400/0).

²² APŁ, oddział w Sieradzu: „Naczelnik Powiatu Wieluńskiego”, sygn. 1, *Akta dotyczące się Allewiacyi dla Gminy Borowno. Z przyczyny klęski gradobicia i pożarów oraz wylewu rzek – podatki ulegały Allewiacyi tj. prolongacie a nawet i umorzeniu długu* [dalej: APŁ/S, NPW, sygn. 1]; sygn. 3, *Akta w sprawie allewiacji dla gminy Klomnic* [dalej: APŁ/S, NPW, sygn. 3]. APL:

Niewielka liczba źródeł może być wynikiem brakowania akt powiatowych. Część akt allewiacyjnych mogła zachować się na szczeblu lokalnym²³ lub wojewódzkim (gubernialnym). Z prac Witkowskiego dowiadujemy się jednak, że akta wojewódzkie i gubernialne również w dużej części się nie zachowały²⁴. Poświęcone allewiacji akta wojewódzkie (gubernialne) przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie są niedostępne²⁵. Zachowany w Archiwum Państwowym w Lublinie zespół archiwalny „Rząd Gubernialny Lubelski” dokumentuje jedynie protokoły sesji Sądu Administracyjnego Lubelskiego²⁶ i raporty dotyczące allewiacji²⁷, nie zawiera jednak akt śledczych.

Akta powiatowe wieluńskie, zamojskie i łukowskie dokumentują 19 przypadków gradobicia²⁸ (niekiedy bardzo gwałtownego²⁹) i pięć przypadków po-

„Naczelnik Powiatu Zamojskiego”, sygn. 18, *Akta generalne dotyczące się Bodaczowa wsi Allewiacji* [dalej: APL, NPZ, sygn. 18]; sygn. 19, *Akta generalne dotyczące się Czarny Stok wsi Allewiacji* [dalej: APL, NPZ, sygn. 19]; „Naczelnik Powiatu Łukowskiego”, sygn. 1, *Akta generalia Allewiacji* [dalej: APL, NPŁ, sygn. 1]; sygn. 275, *Akta szczegółowe Naczelnika Powiatu Łukowskiego dotyczące się Allewiacji* [dalej: APL, NPŁ, sygn. 275]. W APŁ, w inwentarzu zespołu „Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego”, znajduje się jedna sygnatura dokumentująca allewiację, ale ze względu na bardzo zły stan nie jest udostępnioma.

²³ Przykładowo w APŁ w zespole archiwalnym „Akta Miasta Zgierza” znajdujemy jedną teczkę zatytułowaną *Akta dotyczące się urzędzenia względem allewiacji*. Zawiera ona w sobie jednak jedynie wypisy postanowień i instrukcji. Nie znajdujemy w niej akt śledczych. APŁ: „Akta Miasta Zgierza” (nr zespołu: 39/2136), sygn. 404, *Akta dotyczące się urzędzenia względem allewiacji*, s. 1–17 (1810–1811 r., 1844–1845 r.).

²⁴ Jedynie akta Komisji Województwa Lubelskiego (Rządu Gubernialnego Lubelskiego) zachowały się w większej części, zob. W. Witkowski, *Komisja Wojewódzka Lubelska i Rząd Gubernialny Lubelski...*, s. 90–91.

²⁵ Zespół „Komisja Województwa Kaliskiego”, sygn. (1806–1810, 2172, 2173) nie został udostępniony, ponieważ jest w trakcie digitalizacji.

²⁶ Np.: „Rząd Gubernialny Lubelski” (nr zespołu: 115), Wydział Administracyjny [dalej: RGL, WA]: sygn. 30, s. 1 (1845–1846 r.), s. 183 (1846 r.); sygn. 31, s. 6 (1848 r.); sygn. 32, s. 5 (1849 r.), s. 21 (1850 r.), s. 61 (1851 r.), s. 117 (1852 r.), s. 211 (1853 r.), s. 275 (1854 r.), s. 337 (1856 r.), s. 383 (1857 r.), s. 411 (1858 r.); sygn. 36, s. 1 (1859 r.), s. 31–32 (1860 r.), s. 57 (1861 r.), s. 85 (1862 r.), s. 91–92 (1863 r.), s. 109 (1864 r.), s. 131 (1865 r.), s. 171 (1866 r.), s. 215 (1867 r.).

²⁷ APL, RGL, sygn. 49, *Akta szczegółowe Rządu Gubernialnego Lubelskiego dotyczące się Wylewu Rzek, gradobicia, burz*, s. 9–12 (1845 r.), s. 217 (1848 r.), s. 265 (1852 r.), s. 337 (1854 r.), s. 469 (1855 r.), s. 533 (1856 r.), s. 581 (1858 r.).

²⁸ APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 5 (1807 r.), k. 122–123 (1849 r.); sygn. 3, k. 2 (1829 r.), k. 29 (1849 r.), k. 33 (1850 r.), k. 39 (1855 r.); APL, NPZ, sygn. 18, k. 11 (1840 r.), k. 30 (1845 r.); sygn. 19, k. 2–3 (1840 r.); APL, NPŁ, sygn. 1, k. 56 (1849 r.); sygn. 275, k. 2 (1861 r.), k. 7 (1861 r.), k. 42 (1858 r.), k. 12 (1863 r.), k. 36 (1863 r.), k. 34 (1864 r.), k. 41 (1864 r.), k. 37 (1865 r.), k. 87 (1865 r.).

²⁹ Z raportu Wójta Wsi Kłomnic z 6/18 czerwca 1849 r. przesłanym do NPW dowiadujemy się o silnym wietrze i gradobiciu, które wystąpiło w gminie 5/17 czerwca 1849 r. Grad był wielkości orzechów włoskich, a niekiedy nawet kurzych jaj (APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 29).

żarów³⁰. Mowa jest również o kilku powodziach³¹. Akta nie dokumentują próśb o allewację spowodowaną klęską wojny, toteż to zagadnienie nie będzie przedmiotem rozważań.

2

Urzędnikiem prowadzącym śledztwo administracyjne był komisarz obwodowy (od 1843 r. – naczelnik powiatu). Jedną z czynności śledczych, podejmowanych po zaistniałej klęsce, było spisanie zeznań stron i świadków. Odbywało się to podczas wizji lokalnej, którą przeprowadzał na miejscu delegowany przez komisarza obwodowego urzędnik³².

2.1. Tytuł XII księgi II KPC dotyczył przeprowadzania dowodu z zeznań świadków i określał sposób wzywania świadków i procedurę ich przesłuchiwania³³.

Zeznania spisywano zaraz po klęsce. Urzędnik delegowany do tej czynności wpisywał je do protokołu administracyjnego³⁴ (w praktyce znajdujemy również protokoły, które obejmują jedynie wykaz strat, bez spisania zeznań³⁵). Dokumenty te sporządzali z reguły urzędnicy lokalni³⁶ – niekiedy pośredniczyli jedynie przy dokonywanej czynności. I tak np. burmistrz miasta Mstowa dokonał czynności śledczych za pośrednictwem miejscowego wójta. Protokół z 3/15 lipca 1849 r. został sporządzony w kancelarii wójta gromady Kłomnice. Zeznania zostały odebrane od dwóch dziedziców i 38 gospodarzy. Dokument poza poszkodowanymi podpisał wójt i burmistrz³⁷.

³⁰ APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 5 (1807 r.), k. 67b (1816 r.), k. 107 (1823 r.), k. 121 (1831 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 16–17 (1862 r.), k. 110 (1863 r.).

³¹ APL, NPŁ, sygn. 1, k. 14, 16 (1812–1816 r.), k. 34–36 (1837, 1839, 1840r.), k. 47–48 (1844 r.).

³² APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 105 (1820 r.); APŁ, NPZ, sygn. 18, k. 30 (1845 r.); APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 29 (1849 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 46–48 (1858 r.); k. 89–90 (1865 r.).

³³ Art. 260, art. 262 KPC, księga II: *O Trybunałach Cywilnych*, tytuł XII: *O badaniach*, [w:] *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. II, s. 267–268.

³⁴ Np.: APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 113–115 (1823 r.); sygn. 3, k. 30–32, 34–35 (1849 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 8 (1862 r.).

³⁵ APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 123–133 (1849 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 15 (1863 r.).

³⁶ Protokół z 29 września 1849 r. sporządzony w Urzędzie Wójta Gminy Borowna, APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 123–133. Podobnie: APL, NPŁ, sygn. 275, k. 2–4 (1861–1862 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 15 (1863 r.).

³⁷ APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 30–32.

Poza burmistrzami, prezydentami, wójtami sporządzenie protokołu administracyjnego urzędnik obwodowy (powiatowy) mógł zlecić innym osobom (np. rachmistrzowi³⁸, aktuariuszowi³⁹).

Zeznania lub wykaz szkód wyrządzonych przez klęski żywiołowe uzupełniano deklaracją złożenia w przyszłości przysięgi, zatem świadkowie zeznawali świadomi tego obowiązku: „Następnie przywołani Gospodarze tutejsi niżej wymienieni i po oznajmieniu im Celu ich przywołania, upomnieni, aby rzetelnie i Sumiennie Szkody w ich gospodarstwach przez tegoroczne gradobicia zrządzone – pod Obowiązkiem zaprzysiężenia podali”⁴⁰.

Niekiedy urzędnicy napotykali trudności w uzyskaniu zeznań. Gdy w gminie Dąbia włościanie, pomimo kilkakrotnie wydawanych w tym zakresie poleceń przez wójta, uchylali się od złożenia zeznań, delegowany urzędnik prosił pismem z 1/13 sierpnia 1862 r. Naczelnika Powiatu Łukowskiego, aby zagnął „krokami egzekucyjnymi” 10 włościan do stawienia się „dla uczynienia zeznań co do Allewiacji”. Naczelnik powiatu zareagował odpowiednio: „zarządzono egzekucję wojskową żołnierza jednego”⁴¹, co odnotowano na dokumencie.

2.2. Na wniosek organów administracyjnych przysięgę od stron i świadków w śledztwie allewiacyjnym mogły odbierać sądy pokoju⁴². W art. 1 Postanowienia Królewskiego z 30 marca/11 kwietnia 1817 r. czytamy: „Ile razy zachodzić będzie potrzeba czynienia śledztwa, albo odbierania przysięgi, bądź w mieście wojewódzkim, bądź w obwodach, zawsze jeden z sądowych urzędników właściwych wezwany być do takowego aktu [...] powinien”⁴³. Przestrzeganie tego rygoru w śledztwie w sprawie allewiacji było obowiązkiem naczelnika powiatu, który wi-

³⁸ Np.: APL, NPŁ, sygn. 275, k. 14 (1863 r.).

³⁹ Np.: APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 105 (1820 r.).

⁴⁰ Protokół administracyjny z 29 września 1849 r. sporządzony przez Wójta Gminy Borowna, APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 125. Podobnie: APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 114 (1823 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 48 (1858 r.).

⁴¹ APL, NPŁ, sygn. 275, k. 7.

⁴² W objaśnieniu Komisji Rządowej Sprawiedliwości znajdujemy sformułowanie: „po otrzymaniu wezwania Władzy Administracyjnej” („Objaśnienie w przedmiocie odbierania przez Sądy przysięgi allewiacyjnej” z 23 kwietnia/5 maja 1845 r., nr 25, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 146–147). „Sądy Pokoju obowiązane są zadość czynić wezwaniom Rządów Gubernialnych względem odebrania przysięgi od stron w sprawach tego rodzaju przychodzących pod decyzję tychże Rządów Gubernialnych”. KPC, księga I: *O Sądzie Pokoju*, tytuł VII: *O badaniu świadków*, art. 34–40, [w:] *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. II, s. 180, przyp. 1.

⁴³ „Przeniesienie na Kommissye Wojewódzkie atrybucyj Sądownictwa administracyjnego, dawniej Radom Prefekturalnym służących” z 30 marca/11 kwietnia 1817 r., ZPAKP, WS, OSA, s. 153.

nien: „odesłać akta śledcze do właściwego Sądu Pokoju, celem odebrania od poszkodowanych przysięgi, na rzetelność złożonych zeznań”⁴⁴.

Polecenia wysyłania akt śledczych i wniosków o odebranie przysięgi do sądów pokoju podpisywali odpowiednio do 1816 r. podprefekt, następnie – komisarz obwodowy, a od 1843 r. – naczelnik powiatu:

Stosownie do Dekretu N.P. z [...] 1810 r. przesyłając w załączeniu PS. Sądowi Protokułu na Gruncie wsi Grabówce d. 20. Listopada 1822 spisany w przedmiocie Pogorzeli wsi Grabówki na d. 30 Paźdź. r. z. wydarzoney, a to celem przyznania allewiacyi w Podatkach – mam zaszczyt wezwać PS Sąd, aby tak Interesantów iako też Świadców rzeczonych Protokołem obiętych, wezwał do złożenia przysięgi⁴⁵.

Podobnie 3 października 1829 r. Komisarz Obwodu Wieluńskiego pisał do Sądu Pokoju Powiatu Wieluńskiego:

Przesyłając w załączeniu Akta śledcze klęski gradobicia dnia 28/29 Lipca r.b. w ograniczeniu Dóbr Kłomnic zdarzony, ma honor wezwać PS^y Sąd Pokoju, aby na rzetelność podanych przy śledztwie tem zeznań, Przysięgę od poszkodowanych i świadków, odebrać oraz Protokół wykonany Przysięgi, przy zwrocie Akt załączonych, Komisarzowi Obwodowemu, do dalszego postąpienia, iak nayszybciej nadesłać zechciał⁴⁶.

Komisarz delegowany do obwodu mógł jedynie nadzorować przesłanie akt sądom do zaprzysiężenia. Tak 16 kwietnia 1831 r. Burmistrz Miasta Mstowa pisze do Komisarza delegowanego do Obwodu Wieluńskiego:

ma zaszczyt donieść W^u Kommissarzowi Wojewódzkiemu, iż akta w sprawie Allewiacyinicy Dominii Nieznanie i Zdrowa z powodu Klęski Gradobicia uformowane, po skompletowaniu do zaprzysiężenia Zeznań od uszkodzonych przyiętych Sądowi Pokoju Powiatu Wieluńskiego przy odezwie z dnia 15 Listopada r. z. № 678 przesłane zostały⁴⁷.

Podobnie Naczelnik Powiatu Łukowskiego zlecał Sądowi Pokoju Okręgu Łukowskiego, 2/14 lipca 1862 r.: „Sporządzone przez Delegowanego Akta śledcze w sprawie allewiacyinicy z folwarku i wsi Ławek mam honor zakomunikować Sądowi Pokoju dla zaprzysiężenia zeznań przed delegowanym złożonych”⁴⁸.

⁴⁴ „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Kommissyą Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844” nr 24, art. 23 *in fine*, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 123–125.

⁴⁵ APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 107.

⁴⁶ APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 1.

⁴⁷ APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 26.

⁴⁸ APŁ, NPŁ, sygn. 275, k. 5. Podobnie: *ibidem*, k. 9 (1862 r.), k. 13 (1863 r.).

W razie potrzeby uzupełnienia zeznań rząd gubernialny wzywał organa powiatowe (obwodowe) do przeprowadzenia czynności uzupełniających, jak postąpił Rząd Gubernialny Lubelski, pisząc 2/14 lipca 1866 r. do Naczelnika Powiatu Łukowskiego:

Obok tego Naczelnik Powiatu zavezwie Sąd Pokoju o poświadczenie poprawek domieszczonych w protokóle odebranej przysięgi co do poniesionych wydatków na najem robotników i reparacją narzędzi rolniczych, następnie akta takowe dla dalszego użycia jak najspieszniej powrócić⁴⁹.

Decyzję stwierdzono adnotacją o przesłaniu akt do Sądu Pokoju Powiatu Łukowskiego, w celu odebrania przysięgi⁵⁰.

Czas, który mijał od momentu szkody do złożenia zeznań, najczęściej nie przekraczał kilku tygodni⁵¹. Natomiast dłuższy czas dzielił złożenia zeznań od przysięgi potwierdzającej: z reguły był to okres kilku miesięcy⁵², rzadziej – paru lat⁵³.

3

Uprawnionym do odebrania przysięgi w sprawie allewiacji był wydział sporny sądu pokoju, który dopełniał czynność w wyznaczonym terminie na audiencji w sądzie. Prawo określało rotę, regulowało też formę jej wykonywania w zależności od wyznania. Odebranie przysięgi dokumentował protokół. W praktyce stosowane były odpowiednio przepisy procedury cywilnej⁵⁴, karnej⁵⁵ i inne szczególne

⁴⁹ *Ibidem*, k. 105.

⁵⁰ *Ibidem*, k. 106.

⁵¹ APL, NPZ, sygn. 18, k. 30 (1845 r.); APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 29 (1849 r.), k. 33 (1850 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 43–44 (1858 r.); k. 3–5 (1862 r.), k. 34–35 (1864 r.).

⁵² Np.: APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 107–109 (1823–1824 r.); APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 1–3 (1829–1830 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 3–6 (1862 r.), k. 15–18 (1863 r.), k. 35–37 (1864 r.)

⁵³ APŁ, NPŁ, sygn. 275, k. 48–50 (1858–1860), k. 86 (1863–1865 r.).

⁵⁴ Art. 35 KPC: „W dniu oznaczonym, świadkowie, po wymienieniu imion i nazwisk swoich, powołania, wieku i mieszkania, wykonają przysięgę na to, że prawdę zeznają, oświadczą czyli są krewnymi lub powinowatymi stron i w jakim stopniu, jak niemniej czy są ich służącymi lub domownikami”. KPC, księga I: *O Sądzie Pokoju*, tytuł VII: *O badaniu świadków (art. 34–40)*, [w:] *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. II, s. 181–182.

⁵⁵ Ordynacja Kryminalna Pruska z 1805 r. (dalej: OKP) regulowała procedurę odbierania przysięgi od świadków (w sprawach karnych) w §§ 317, 332–341 (*Ordynacja Kryminalna Pruska*, tłum I. Stawiarski, Warszawa 1828, s. 111, 117–123). W objaśnieniach Komisji Rządowej Sprawiedliwości znajdujemy informacje o stosowaniu w praktyce przy odbieraniu przysięgi allewiacyjnej przepisów procedury karnej: „Objaśnienie w jakiej formie odbieraną jest przysięga allewiacyjna od starozakonnych” z 14/26 października 1842 r., nr 23, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*,

regulacje⁵⁶. Wśród przepisów administracyjnych znajdujemy następujące objaśnienie z 1845 r.:

Kommissya Rządowa wydała do wszystkich Sądów Pokoju polecenie stosowne, a objaśniając o uznanej potrzebie zachowania jednostajnej formy postępowania, zarazem wskazała Sądom ten środek, iżby po otrzymaniu wezwania Władzy Administracyjnej, stałe termina do odbierania przysięg od słuchanych świadków i poszkodowanych w sprawach allewiacyjnych wyznaczały, dając, w wyznaczeniu tychże wzgląd na odległość ich zamieszkania, i zapewnienia potrzebnego kompletu w swym składzie⁵⁷.

3.1. Uchwała Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego z 10 listopada 1814 r. (nr 747/650) wskazywała sądy pokoju jako zobowiązane do odbierania przysięgi w sprawach allewiacyjnych⁵⁸. Według art. 1. Postanowienia Królewskiego z 30 marca/11 kwietnia 1817 r. urzędnik sądowy powinien odebrać przysięgę „bezpłatnie na miejscu, z wynagrodzeniem tylko kosztów podróży”⁵⁹. Komisja Rządowa Sprawiedliwości w objaśnieniu z 1845 r. wskazywała, że miejscem odbierania przysięgi jest miejsce urzędowania sądu⁶⁰. Czynność ta powinna być wykonywana w zwykłym składzie wydziału spornego sądu pokoju, czyli pod-sędka i podpisarza⁶¹.

---

s. 103; „Objaśnienie w przedmiocie odbierania przez Sądy przysięgi allewiacyjnej” z 23 kwietnia/5 maja 1845 r., nr 25, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 146–147.

⁵⁶ Np. *ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ KPC, księga I: *O Sądzie Pokoju*, tytuł VII: *O badaniu świadków (art. 34–40)*, [w:] *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. II, s. 180.

⁵⁹ „Przeniesienie na Kommissye Wojewódzkie atrybucyj Sądownictwa administracyjnego, dawniej Radom Prefekturalnym służących” z 30 marca/11 kwietnia 1817 r., ZPAKP, WS, OSA, s. 153.

⁶⁰ „Objaśnienie w przedmiocie odbierania przez Sądy przysięgi allewiacyjnej” z 23 kwietnia/5 maja 1845 r., nr 25, Komisja Rządowa Sprawiedliwości, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 145.

⁶¹ „Kommissya Rządowa Sprawiedliwości w rozbiorze tego przedmiotu, miała na uwadze, że odbieranie przysięg od stron i świadków, z wezwania Władz Administracyjno-Skarbowych stawających, na zeznania złożone, odbierane być powinny w składzie takim Sądów Pokoju, jaki dla przysięg we wszystkich sprawach cywilnych jest przepisany, to jest na audyencji Wydziału Spornego w komplecie Pod-sędka lub prawnego jego zastępcy, Pisarza, oraz Podpisarza lub jego zastępcy”. „Objaśnienie w przedmiocie odbierania przez Sądy przysięgi allewiacyjnej” z 23 kwietnia/5 maja 1845 r., nr 25, Komisja Rządowa Sprawiedliwości, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 145, zob. również: KPC, księga I: *O Sądzie Pokoju*, tytuł VII: *O badaniu świadków (art. 34–40)*, [w:] *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. II, s. 180–181; „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Kommissyą Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 123–125.

W praktyce protokoły potwierdzają wyznaczenie terminu stronie albo świadkom:

Wskutek Wezwania W^o Kommissarza Woiewódzkiego do Obwodu Wieluńskiego Delegowanego z dnia 20. Mcã Kwietnia [1]824 r. w przedmiocie odebrania Przysięgi od uszkodzonego przez Pogorzal W^o Józefa Kiedrzyńskiego, oraz i od świadków, a to w moc czynności Protokołem z dnia 20 Listopada r. z. 1823. przez Delegowanego Rachmistrza zdziałanym, obiętey Szkody, wyznaczony został Termin na dzień dzisiejszy, na który Interesant i Świadkowie zapozwani zostali⁶².

Przysięgę odbierał sąd pokoju właściwy miejscowo dla miejsca wystąpienia szkody, a w razie naruszenia właściwości odmawiał wykonania czynności. Tak uzasadniał 4 maja 1831 r. Sąd Policji Prostej Powiatu Częstochowskiego nieodebranie przysięgi, wskazując, że poszkodowane wsie nie należą do tego powiatu. Komisarz Obwodu Wieluńskiego podjął 19 maja 1831 r. decyzję o przesłaniu akt do Sądu Pokoju Powiatu Wieluńskiego⁶³.

Jednak w innym przypadku Naczelnik Powiatu Łukowskiego polecił 5 listopada 1863 r. przesłanie akt allewiacyjnych, w celu odebrania przysięgi, do Sądu Policji Prostej Okręgu Siedleckiego, tłumacząc to tym, że właściciel poszkodowanych dóbr miał stałe miejsce zamieszkania w Siedlcach⁶⁴.

3.2. Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego w uchwale z 10 listopada 1814 r. (nr 747/650) nakazała złożenie przysięgi przez żądającego allewiacji jako warunek uzyskania ulgi⁶⁵. Składanie przysięgi przez świadków było obowiązkiem kodeksowym⁶⁶.

Ochrona interesów skarbowych prowadziła do coraz bardziej szczegółowych ustaleń. W 1833 r. prawo precyzyjnie wskazywało osoby, od których należało odebrać przysięgę. Instrukcje z 1833 r. i 1844 r. wymieniały: właściciele dóbr,

⁶² APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 116 (31 maja 1824 r.). Podobnie: APL, NPŁ, sygn. 275, k. 49–50 (1858 r.).

⁶³ APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 27.

⁶⁴ APL, NPŁ, sygn. 275, k. 13.

⁶⁵ W treści czytamy m.in.: „Oznajmia nadto W. Prefektowi: iż żądający allewiacyi podanie szkód przysięgą odtąd stwierdzać jest obowiązany”. „Przepis, iż żądający allewiacyi mają wykonywać przysięgę na straty, i że wstrzymanie im poboru podatków może następować tylko za decyzją Rady Prefekturalnej”, nr 8, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 31.

⁶⁶ KPC, księga I: *O Sądzie Pokoju*, tytuł VII: *O badaniu świadków (art. 34–40)*, [w:] *Prawo Cywilne*, wyd. Zawadzki, t. II, s. 180–181.

dzierżawców lub rządców, których dotknęła klęska, i poszkodowanych włościan⁶⁷. Jeżeli właściciel przebywał za granicą, wówczas należało w zastępstwie odebrać przysięgę od dzierżawcy lub rządcy dóbr⁶⁸. Zgodnie z art. 23 Instrukcji z 1844 r., jeżeli allewiacji żądali włościanie lub mieszczenie, trzeba było odebrać przysięgę na rzetelność złożonych przez nich zeznań⁶⁹. Właściciel dóbr, który nie był obecny podczas oględzin miejsca zdarzenia, był zobowiązany do zaprzysiężenia protokołu śledczego. Jeżeli właściciel nie zarządzał dobrami, miał możliwość odmówić wykonania przysięgi w tym zakresie (powinien jednak przysiąc, o czym informuje nas punkt A instrukcji z 1844 r., że nie uzyskał żadnego czystego zysku z poszkodowanych dóbr z roku, w którym wydarzyła się klęska, albo wskazać wysokość uzyskanego dochodu⁷⁰. Gdy odmówił, a przysięgę złożył dzierżawca lub rządcą dóbr, wówczas przysięgał jedynie, iż dobra jego są wydzierżawione, a on odmówił złożenia przysięgi na wysokość uzyskanego dochodu⁷¹. Ponadto właściciel miał obowiązek przysiąc, jak wyszczególniono w punkcie B: „jako po odczytaniu protokołu śledczego w dniu N, miesiąca N, roku N, sporządzonego, a mianowicie zeznań przez mego zastępcę poczynionych, nie znalazłem w nich nic takiego, co by nie było ściśle zgodne z rzeczywistością prawdą”⁷².

Praktyka w całej rozciągłości potwierdza respektowanie tych wymogów: przysięgę odbierano od poszkodowanych właścicieli i włościan⁷³, jak również od świadków⁷⁴.

⁶⁷ Instrukcja Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z 15 lutego 1833 r., APL, NPŁ, sygn. 1, k. 25–26; „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Komisją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 27, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 132.

⁶⁸ „Poprzestać należy na przysiędze iaką Dzierżawca lub Rządcą działający w Jego zastępstwie na Rotę przypisaną wykonać jest zobowiązany”. Instrukcja Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z 15 lutego 1833 r., APL, NPŁ, sygn. 1, k. 26–27; „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Komisją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 28, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 133.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 123–125.

⁷⁰ „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Komisją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 27, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 132.

⁷¹ APL, NPŁ, sygn. 1, k. 26–27.

⁷² „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Komisją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 27, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 133.

⁷³ Np.: APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 125 (1849 r.); APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 30–32 (1849 r.); APL, NPŁ, sygn. 275, k. 10, 13, 18 (1863 r.), k. 37 (1864 r.), k. 86 (1865 r.).

⁷⁴ Np.: APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 116 (1823–1824 r.); APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 3 (1829–1830 r.); APL, NPZ, sygn. 18, k. 22 (1842–1843 r.).

3.3. Do 1833 r. korzystano w praktyce z rot przewidzianych w postępowaniu sądowym, nie stosowano odrębnej formuły dla przysięgi allewiacyjnej⁷⁵. Przysięgę wykonywano dla potwierdzenia wysokości poniesionych szkód, rzetelności zeznań własnych lub cudzych:

Więc nayprzod uszkodzony W^o Juzef Kędrzyński w formie prawem przepisanej przysięgę wykonał, na to, że rzetelnie Prete[nsję] swoją z Pogorzeli do Protokołu delegowanego Rachmistrza na dniu 20. Listopada [r.z.] spisanego podał, i aktualnie Szkodę wymienioną w tymże poniósł. Jak również i Świadkowie wykonali Przysięgę na wierne zeznania przed tym delegowanym do Protokołu złożone, a to w formie dla Katoликów przepisanej, Po której Wykonaniu Protokół niniejszy Uszkodzonemu i Świadkom przeczytany, przez tychże przyjęty i tylko przez W^o Kiedrzyńskiego podpisany wraz z Sądem. Świadkowie zaś oświadczyli iż pisać nieumieją i dlatego Protokołu tego niepodpisali⁷⁶.

Reskrypt Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu z 15 lutego 1833 r. przewidywał szczegółową rotę przysięgi w śledztwie allewiacyjnym, osobną dla dworów i probostw i osobną dla włościan i mieszczan⁷⁷. Jednak najpierw sformułowano ogólne wytyczne wskazujące, jakie ustalenia winny być zgromadzone przed złożeniem przysięgi:

w tem więc Akcie Sądowym znajdować się powinny zamieszczone wszystkie ważniejsze szczegóły przedmiotowi właściwe a mianowicie: – a) Ilości wysiewów na rok wydarzoney Kłęski we wszystkich Gatunkach zboża skutecznego. b) Ilość plewu – c) Ilość wszelkich innych dochodów [...] d) Ilość i rodzaj wydatków Gospodarczych wyłącznie do gruntu przywiązanych – e) Ilość czystey Intraty ze wszystkich źródeł na rok wydarzoney kłęski spodziewaný – f) Ilość czystey Intraty po kłęsce pozostałey. – Lub zeznanie że po kłęsce żadney zgoła, nieosiągnięto Intraty – Z uwagi że podobne określenie przedmiotu potrafi zapobiec niedokładnościom iakie częstokroć towarzyszą czynionem tego rodzaju [...]⁷⁸.

Dopiero po sformułowaniu tych ustaleń wskazano, że rota przysięgi składanej w sprawie allewacji winna mieć postać szczególną: „Ażeby w sprawach o allewacją w podatkach Przysięga od stron poszkodowanych odbieraną była przez wła-

⁷⁵ *Ordynacja Kryminalna Pruska...*, s. 118–123.

⁷⁶ Jak widać, w akcie nie odnotowano zeznań ani roty przysięgi. Pojawia się informacja o stawieniu się poszkodowanego i 4 świadków w wyznaczonym przez sąd terminie, APŁ/S, NPW, sygn. 1, k. 116 (31 maja 1824 r.).

⁷⁷ Np.: „iako Dwór Dóbr NN kłęską N w dniu __ miesiącu __ i roku __ wydarzoną uszkodzonych [...] /Wyszczególnić wszystkie gatunki wysianego zboża!/. APL, NPŁ, sygn. 1, k. 24–25; 26–27.

⁷⁸ *Ibidem*, k. 24–25.

ściwe Sądy na Rotę następującej osnowy⁷⁹. Zastrzeżono dodatkowo, że poza szczegółowym opisem doznanych strat, rota winna uwzględniać również zestawienie tej części zbiorów, którą udało się uratować. W końcu trzeba było określić ułamkiem, jaka część dochodu została utracona⁷⁹.

Rota zawierać miała dane personalne przysięgającego, datę i rodzaj klęski, wyszczególnienie wydatków poniesionych i planowanych, posiadanych zapasów, ilość spodziewanych w danym roku plonów, wysokość planowanego dochodu z upraw i innych źródeł⁸⁰, ilość rzeczywiście zebranych plonów i wysokość utraconego dochodu⁸¹. Warto zauważyć, że art. 24 instrukcji z 1844 r. określał odrębną rotę dla dworów i probostw (punkt A)⁸², a inną dla włościan i rolnych mieszkańców miast (punkt B)⁸³.

3.4. W § 334 Ordynacji Kryminalnej Pruskiej z 1805 r. zawarta jest wytyczna co do początku przysięgi i jej zakończenia dla protestantów i katolików. Przysięga kierowana była do Boga⁸⁴. Zaczynała się ona od słów: „Ja NN Przysięgam Panu Bogu w Trojcy Ścy Jedynemu”⁸⁵. Kończyła się inwokacją: „Tak mi Panie Boże dopomóż etc. etc.”⁸⁶.

⁷⁹ *Ibidem*, k. 25–26.

⁸⁰ „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Kommissją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 24, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 126–127.

⁸¹ *Ibidem*, s. 126–129.

⁸² *Ibidem*, s. 125–129.

⁸³ „Ja N. N. (wyszczególnić imię i nazwisko każdego poszkodowanego) przysięgam Panu Bogu w Trójcy Świętej Jedynemu, jako na gruntach przeze mnie posiadanych, zostałem dotknięty klęską N, w dniu N, miesiąca N, roku N wydarzoną, wszelkie zaś zeznania, jakie do protokołu śledczego z dnia N, miesiąca N, roku N, co do ilości skutecznego wysiewu, spodziewanego plonu, wydatków gospodarskich, spodziewanej przed klęską i pozostałej po klęsce intraty czystej, poczyniłem, są rzetelne i zgodne z prawdą, – przysięgam oraz, jako skutkiem powyższej rzeczony klęski, utraciłem w roku 18... całkowity dochód – albo dwie trzecie części rocznego dochodu. Tak mi dopomóż Panie Boże etc.” *Ibidem*, s. 129.

⁸⁴ „Przysięga zaczyna się od wyrazów: Ja, etc. przysięgam Panu BOGU Wszchemogącemu i wszystko wiedzącemu; a na końcu daie się formuła stwierdzenia; dla wyznawców religii Protestanckiej, w ten sposób: tak mi Panie Boże dopomóż, do zbawienia, przez JEZUSA Chrystusa; co do Katolików zaś, następującym sposobem: tak mi Panie Boże dopomóż, Nayświętsza Maryja Panno, Matko Boska i wszyscy Święci Pańscy” § 334 OKP, *Ordynacja Kryminalna Pruska...*, s. 119.

⁸⁵ APL, NPL, sygn. 1, k. 24–25; „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Kommissją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 24, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 126.

⁸⁶ „Instrukcja do spraw allewiacyjnych przez Kommissją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 24, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 129.

Poza charakterystycznymi elementami roty, wyznaniowy charakter przysięgi mogła podkreślać obecność kapłana wyznania świadka podczas jej składania, o czym miał decydować sędzia⁸⁷.

Komisja Rządowa Sprawiedliwości dostrzegła rozbieżności w praktyce odbierania przysięgi od osób narodowości żydowskiej, w guberniach popruskich i poaustriackich. W tych pierwszych (guberni mazowieckiej, kaliskiej, płockiej, augustowskiej) przysięga odbierana była zgodnie z § 317 i następnymi Ordynacji Kryminalnej Pruskiej. Do asystowania przysiędze wzywani byli rabini, asesorowie lub syndycy byłych kahałów (przysięga składana była w sądzie, „a w ważniejszych sprawach publicznie w bożnicy, z towarzyszącymi uroczystościami”⁸⁸). W guberni kieleckiej, sandomierskiej, lubelskiej, podlaskiej sądy posługiwały się § 158 i następnymi przepisów procedury wydanej dla Galicji zachodniej. Do asystowania przysiędze wykonywanej w sądzie wzywani byli również „szkólnicy lub inni starozakonni pismo hebrajskie znający, przy użyciu księgi Torach zwaną”⁸⁹. Nie dostrzegliśmy próby ujednolicenia.

W zgromadzonym materiale archiwalnym zachowały się jedynie przysięgi odbierane od katolików. Nie ma w nim jednak śladu udziału duchownego przy odbieraniu przysięgi⁹⁰.

3.5. Po spisaniu protokołu odebrania przysięgi, sąd przesyłał go wraz z aktami allewiacyjnymi do komisarza właściwego obwodu (od 1843 r. – naczelnika powiatu), co wynika z adnotacji na protokole Sądu Pokoju Wydziału Spornego Powiatu Wieluńskiego z 31 maja 1824 r.: „D. Niniejszy Protokół przy zwrocie Protokołu Administracyjnego z dnia 20. Listopada 1823 r. przesłać do dalszego użycia W^u Kommissarzowi Obwodu Wieluńskiego a to wskutek odezwy Jego z dnia 20 Kwietnia 1824 r.”⁹¹.

⁸⁷ „Zostawicie się wymiarkowaniu Sędziego, przybrać osobę duchowną wyznania religijnego świadka, musi to szczególnie nastąpić w ten czas, gdy rzecz zachodzi o ważne przestępstwo; bądź gdy Obwiniony lub jego obrońca tego wymagać”. § 339 OKP, *Ordynacja Kryminalna Pruska...*, s. 123.

⁸⁸ „Objaśnienie w jakiej formie odbieraną jest przysięga allewiacyjna od starozakonnych” Komisji Rządowej Sprawiedliwości z 14/26 października 1842 r., nr 23, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 103.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 103–105.

⁹⁰ APŁ/S, NPW, sygn. 1; APŁ/S, NPW, sygn. 3; APL, NPŁ, sygn. 1; APL, NPŁ, sygn. 275; APL, NPZ, sygn. 18; APŁ, NPZ, sygn. 19.

⁹¹ APŁ/S, NPW, sygn.1, k. 109, 116. Podobnie: APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 3 (1830 r.); APŁ, NPŁ, sygn. 275, k. 6 (1862 r.), k. 18 (1863 r.); k. 37 (1864 r.); k. 86 (1865 r.).

Wyjątek stanowiła Warszawa, gdzie protokoły przesyłano do magistratu tego miasta⁹².

Gdy sąd pokoju spóźniał się z odesłaniem akt, wówczas komisarz obwodowy (od 1843 r. – naczelnik powiatu) monitował, sam lub za pośrednictwem innego organu⁹³: „takowe przez tenże Sąd W^{mu} Kommissarzowi Wojewódzkiemu zwrócone bydy były winny, o czym Urząd pod dniem dzisiejszym powtórzył swą odezwę do wspomnianego Sądu”⁹⁴.

Niekiedy sąd, zwracając akta, dołączał uwagi, dotyczące m.in. formy spisania zeznań:

przytem widzi potrzebę nadmienia, że Sądy obowiązane są do odbierania przysięg na zeznania przed władzami administracyjnymi złożone, wówczas, gdy protokoła zeznania te obejmujące sporządzone są w formie prawem przepisanej – temczasem protokół przez W^o Naczelnika Pt^a do zaprzysiężenia nadsyłane jakoteż i w aktach dziś zwracających się znajdujące, są pozbawione formy prawnej, poszkodowani bowiem nie byli słuchani ad generalia i nie szczegółowo, raczy zatem P^śwty Naczelnik zwrócić na to uwagę Delegowanych Co w przyszłości podobne protokoła Sąd zmuszony będzie bez skutku zwracać⁹⁵.

Po dopełnieniu opisanych formalności organ administracji obwodowej (powiatowej) przysyłał akta śledcze wraz z protokołem odebranej przysięgi właściwej miejscowo komisji wojewódzkiej (rządowi gubernialnemu) do dalszego postępowania⁹⁶.

4

W aktach Rządu Gubernialnego Lubelskiego zachowały się protokoły sesji sądu administracyjnego. Znajdujemy tam również kilka przypadków rozstrzygnięcia w sprawach o allewiację:

Sąd Administracyjny przyznał allewiację w podatkach Skarbowych całorocznych: dla 28 włościan wsi Zaliszewa rs: 98 kop 36 ½ dla 55ª włościan wsi Hołowno część Antopolska rs: 175 kop 15 ½ dla 13ª włościan wsi Hołowno część Opolska rs: 41 kop

⁹² „Instrukcja do spraw allewicyjnych przez Kommissją Rządową Przychodów i Skarbu wydana w roku 1844”, nr 24, art. 29, ZPAKP, W.Sk., *Allewiacje*, s. 133.

⁹³ Np.: APŁ, NPŁ, sygn. 275, k. 19–20, 36 (1864 r.).

⁹⁴ Pismo z 16 kwietnia 1831 r. od Burmistrza Miasta Mstowa do Komisarza Delegowanego do Obwodu Wieluńskiego, APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 26.

⁹⁵ APŁ, NPŁ, sygn. 275, k. 10 (1/13 listopada 1862 r.).

⁹⁶ Np.: APŁ/S, NPW, sygn. 3, k. 3 (1830 r.); APŁ, NPZ, sygn. 18, k. 22 (1843 r.); APŁ, NPŁ, sygn. 1, k. 56 (1849 r.); APŁ, NPŁ, sygn. 275, k. 37 (1864 r.).

86. – Dworowi Horostyta za dwie pustki we wsi Zaliszcza rs: 3 kop 86. za 10 pustek we wsi Hołowno część Antopolska rs: 25 kop 57 ½ Czyli ogółem dla dworu i włościan w summie rs: 344 kop 81 ½⁹⁷.

Sąd mógł odmówić poszkodowanemu allewacji, z powodu niezłożenia przysięgi na doznane straty: „przyznania takiejże allewiacji dla 3ch włościan ze wsi Hołowno część Antopolska, dla 1 włościanina części Opolskiej oraz dla Dworu tej części za dwie pustki z powodu niezaprzyiężenia poniesionych strat – odmówił – koszta wszelkie umorzył”⁹⁸.

Są również przypadki zawieszenia rozstrzygnięcia do momentu zaprzyiężenia przez poszkodowanego ilości poniesionych strat czy zeznań:

Sąd Administracyjny przyznał całoroczną allewację dla dworu dóbr Litewniki rs: 513 kp 42. dla 40ª włościan wsi Liteniki rs: 153 kp 34 ½. Dworowi dóbr Litewniki z 17ª pustek rs: 65 kp 15 przyznanie allewiacji dla Romana Rypiny do czasu wykonania przysięgi na ilość i rzetelność poniesionych strat zawiesił – koszta wszelkie umorzył⁹⁹.

5

Świadek przed złożeniem przysięgi powinien być pouczone o karze za krzywoprzysięstwo¹⁰⁰. Według art. 187 KK, w związku z art. 419 KK z 1818 r., karą za krzywoprzysięstwo było ciężkie więzienie na okres od 3 do 6 lat¹⁰¹. KKGiP z 1847 r. zaś za umyślne krzywoprzysięstwo przewidywał karę zesłania na Syberię¹⁰². Surowszej karze podlegał krzywoprzysięzca zeznający w sprawie karnej. Łagodniejszą formą tego czynu zabronionego było nieumyślne krzywoprzysięstwo. Art. 251 KKGiP

⁹⁷ APL, RGL, WA, sygn. 32, s. 99–100.

⁹⁸ *Ibidem*. Podobnie: APL, RGL, sygn. 32, s. 2 (1849 r.).

⁹⁹ Sąd Administracyjny Guberni Lubelskiej, podczas sesji z 18/30 października 1850 r., APL, RGL, WA, sygn. 32, s. 44. Podobnie: APL, RGL, sygn. 32, s. 47 (1850 r.), s. 117–118, 118 (1852); s. 165 (1852 r.).

¹⁰⁰ „Przed odebraniem przysięgi, któryj zawsze słucha sam Sędzia, świadkowie zawsze podług drukowanego formularza, muszą być upomnieni względem obowiązku chronienia się szwanku sumienia swego; należy im także (ieżeli to są ludzie prości i pospolici) wyjaśnić i mocno wdroyć w umysł, naturę i zamiar przysięgi; powinności, iakie przysięgający przez nią na siebie zaciąga, i naznaczoną na krzywoprzysięztwo karę” § 338 OKP, *Ordynacya Kryminalna Pruska...*, s. 122–123.

¹⁰¹ Art. 187 KK, 419 KK, DP z 1817 r., t. V, s. 102–103, 224–225.

¹⁰² „Za rozmyślne wykonanie fałszywej przysięgi, winny ulegnie: pozbawieniu wszelkich praw i zesłaniu na osiedlenie w Syberyi”. Art. 248 KKGiP, [w:] *Kodex Kar Głównych i Poprawczych...*, s. 165–167.

penalizował również odmowę złożenia przysięgi. Wystarczyło, że wcześniej osoba ta oświadczyła gotowość jej złożenia¹⁰³.

W praktyce natrafiamy na jeden przypadek odmówienia złożenia przysięgi w sprawie allewiacyjnej. W protokole z 11/23 października 1860 r., który miał dowodzić odebrania przysięgi od mieszkańców wsi dotkniętej klęską gradobicia, znajdujemy informację o niedokładnym podaniu strat, które włościanie ponieśli w jego następstwie. Tłumaczyli się, że dopiero w trakcie zbiorów okazało się, ile zboża utracili:

Mając sobie przecież obecnie przedstawioną ważność przysięgi i skutki z Krzywoprzysięstwa, wynikające, aby w niczem nie naruszyć sumienia, wykonania, wymaganej od nas istniejącymi przepisami przysięgi, jako Poszkodowanych gradobiciem w dniu 21 Czerwca/3 Lipca 1858 roku nastąpionemi [sic], stanowczo odmawiamy i wszelkiego wynagrodzenia allewiacyjnego i ulgi w podatkach za powyższą Klęskę gradobicia raz na zawsze w zupełności zrzekamy się¹⁰⁴.

Dziwi taka postawa poszkodowanych. Wcześniej złożyli zeznania – wiedząc o konieczności złożenia przed sądem przysięgi i znając skutki krzywoprzysięstwa¹⁰⁵. Co więcej – delegowany przez Naczelnika Powiatu Łukowskiego sekwestратор powiatowy potwierdził rozmiar strat. Pod protokołem administracyjnym odnotował:

Mieszkańcy Wsi Wilczyńska w Dobrach i Gminie tego nazwiska położonej przez wytłuczenie zboża gradem w roku 1858. pozbawieni zostali całorocznych korzyści, jak wyrachowanie na stronicy 25. dowodzi, – tak dalece, że do spędzenia gruntownych potrzeb, okazał się im znaczny brak¹⁰⁶.

6

Przysięga w śledztwie allewiacyjnym pełniła funkcję dowodową. Miała potwierdzać rzetelność zeznań, a tym samym – wysokość doznanych przez poszko-

¹⁰³ „Kto, również bez złego zamiaru, wskutek zmieszania się, oświadczy gotowość złożenia przysięgi, lecz następnie cofnie się od jej złożenia, ten, po należytem w sądzie upomnieniu o niebaczności podobnego postępku, niemniej o ważności i szkodliwości skutków, któreby ztąd wyniknąć mogły, skazanym zostanie: na areszt od trzech tygodni do trzech miesięcy”. *Ibidem*, s. 167.

¹⁰⁴ APL, NPŁ, sygn. 275, k. 49–50.

¹⁰⁵ W protokole wizji z 1/13 grudnia 1858 r. czytamy: „Dellegowany powołał wszystkich wymienionych Gospodarzy, wyłożył im najprzód, iż na uczynione przez siebie zeznania będą obowiązani wykonać w Sądzie przysięgę”. *Ibidem*, k. 48.

¹⁰⁶ *Ibidem*, k. 63.

dowanych strat. Jej wykonanie następowało przed wydziałem spornym sądu pokoju, na złożone wcześniej w śledztwie administracyjnym zeznania uwzględniające wysokość doznanych szkód. Sąd sporządzał protokół odebranej przysięgi i odsyłał akta komisarzowi obwodowemu (naczelnikowi powiatu), który przesyłał następnie całość akt do dalszego postępowania sądowi administracyjnemu. Brak przysięgi uniemożliwiał przyznanie allewiacji.

Procedura odbierania przysięgi wydłużała śledztwo. Długo trwało samo przesyłanie akt między organem administracyjnym a sądowym, mimo to Naczelnik Powiatu Łukowskiego, proponując w 1862 r. zmiany mające przyspieszyć procedurę allewiacyjną, nie wspominał o rezygnacji z przysięgi¹⁰⁷.

Przebadany materiał potwierdza istotną rolę tego środka dowodowego w postępowaniu. Przypadek odmowy złożenia przysięgi sugeruje dość dużą wrażliwość społeczną na skutki krzywoprzysięstwa – nie tylko te karne, ale również te duchowe.

JOANNA MACHUT-KOWALCZYK
(ŁÓDŹ)

*Przysięga w śledztwie allewiacyjnym w Królestwie Polskim
w świetle akt powiatowych wieluńskich, zamojskich
i łukowskich do 1866 r.*

Przysięga w śledztwie allewiacyjnymi odgrywała ważną rolę dowodową. Miała potwierdzać rzetelność zeznań, a tym samym – wysokość doznanych przez poszkodowanych strat. Jej wykonanie następowało przed wydziałem spornym sądu pokoju. Poszkodowani i świadkowie składali przysięgę na złożone wcześniej w śledztwie administracyjnym zeznania. Rota przysięgi uwzględniała wysokość doznanych szkód. Sąd sporządzał protokół jej odebrania i odsyłał akta komisarzowi obwodowemu (naczelnikowi powiatu). Po skompletowaniu akt urzędnik obwodowy (powiatowy) przesyłał całość akt do dalszego postępowania sądowi administracyjnemu. Brak przysięgi uniemożliwiał przyznanie allewiacji.

Słowa kluczowe: przysięga, Królestwo Polskie, allewiacja, ulga podatkowa, dowód

¹⁰⁷ Rząd Gubernialny wystosował 16/28 marca 1862 r. zapytanie do Naczelnika Powiatu Łukowskiego w sprawie wykonania polecenia Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Pytanie dotyczyło skrócenia form postępowania allewiacyjnego. W odpowiedzi Naczelnik Powiatu Łukowskiego zasugerował zmiany, nie postulował jednak rezygnacji z przysięgi, co więcej – ujął ją w proponowanym przez siebie schemacie postępowania (APL, NPŁ, sygn. 1, k. 75).

JOANNA MACHUT-KOWALCZYK
(ŁÓDŹ)

*An oath in the investigation of alleviation
in the Kingdom of Poland in the light of the district records
of Wieluń, Zamość and Łuków till 1866*

An oath in the investigation of alleviation played an important evidence role. It was to confirm the accuracy of testimony and the value of damage, which the aggrieved parties had suffered. An oath was taken before the litigious department in the magistrate's court. The aggrieved parties and witnesses had to make an oath on their previous testimonies, made during administrative investigation. The contents of the oath had claimed the value of the damage. The court drew up a written record from the oath and sent the documents to a district commissar (district governor). After the files had been completed, the district official sent them all to the administrative court, which was obliged to continue the proceedings. The alleviation was impossible without the oath.

Key words: oath, the Kingdom of Poland, alleviation, tax relief, evidence/proof